https://doi.org/10.70265/OMXR7058

ТЕОРИТИЧНИ ОСНОВИ НА ВЪТРЕШНИТЕ ЗАПЛАХИ В ГРАЖДАНСКАТА АВИАЦИЯ

Павлин Коджахристов

THEORETICAL BASIS OF INTERNAL THREATS IN CIVIL AVIATION

Pavlin Kodzahristov

Резюме: *Съдържанието на настоящата статия е част от монография на тема „Вътрешните заплахи в авиационната сигурност“, чието публикуване предстои. В него са изследвани теоретични постановки свързани с вътрешните заплахи в областта на авиационната сигурност. Направено е разграничение между определенията за вътрешни заплахи и вътрешни опасности. Основен акцент, поставен от автора е дефиницията за вътрешна заплаха в авиационната сигурност и гражданската авиация.*

***Ключови думи*:** *авиационна сигурност, вътрешна заплаха, мотивация, мерки*

Summary: *The content of this article is part of a monograph on the topic "Internal Threats in Aviation Security", the publication of which is pending. It examines theoretical propositions related to internal threats in the field of aviation security. A distinction is made between the definitions of internal threats and internal dangers. The main emphasis placed by the author is the definition of internal threat in aviation security and civil aviation.*

Keywords: *aviation security, internal threat, motivation, measures*

УВОД

Като част от световната индустрия, гражданската авиация има 2,7 трилиона долара оборот годишно и поддържа повече от 63 милиона работни места, което води до около 3,5 процента от Световния брутен вътрешен продукт (Krull, 2016). Според данни на Международна организация за гражданска авиация (ICAO), в глобалната икономика, всеки $100 от произведената продукция и всеки 100 работни места, създадени от въздушния транспорт, предизвикват допълнително търсене от около $325 и 610 работни места в други отрасли.

Експертите изчисляват, че до 2030 година, броят на пътниците ще достигне приблизително шест милиарда годишно, а летищата ще представляват все по-многолюдни места, които терористите биха могли успешно да експлоатират (Pool Re Solutions, 2022).

Глобалната авиационна индустрия остава основна цел за терористите– атаките предполагат масови жертви, осигурява се международна сцена и широка медийна експозиция. Причиняват се значителни икономически, социални и политически последици. Една от основните опасности в авиационната сигурност са вътрешните заплахи, а в последните години, в международен план, темата е отново актуална за анализ и коментари.

В българската академичната литература не се откриват статии и научни разработки за вътрешната заплаха в гражданската авиация, може би защото липсват емпирични наблюдения върху авиационната индустрия в страната. Все пак това е материя за която нежеланието на авиационните субекти да споделят информация има логично обяснение. Информацията е сензитивна и разпространяването и води до корпоративни и имиджови вреди.

Въпреки че перфектна сигурност не съществува, целта на настоящото изследване – освен изясняване на понятието вътрешната заплаха – е да бъдат представени тенденциите, мненията и препоръки на експерти в авиационната индустрия. На следващо място в статията са анализирани част от резултатите от три годишно изследване за вътрешни заплахи в гражданската авиация в света и България както и стъпките по които практиците, натоварени с противодействието им да могат да създават програми за установяване, идентифициране и управление на вътрешни заплахи.

Вътрешните заплахи съществуват, тъй като при извършване на дейността си, организациите предоставят възможности и достъп на вътрешни лица, разполагащи със статут, знания и доверие. Вътрешен човек е всеки служител, партньор или изпълнител, който работи за даден бизнес и допринася пряко или непряко за неговото богатство и развитие. Някои от вътрешните хора могат да страдат от липса на признание, да са разочаровани от липса на финансов бонус или повишение, други да са под влияние на външни организации, радикални идеологии или религиозни вярвания. Вътрешните хора са капитал за всяка компания но институционалните им познания и разрешен достъп могат да ги превърнат в значителна заплаха и риск, ако в своето недоволство те предприемат нередни и незаконни действия.

Загубите от инциденти, породени от вътрешни лица могат да причинят физически щети на инфраструктурата, прекъсване на производителността, кражба на интелектуална собственост, изтичане

на чувствителни данни, обида към репутацията на организацията и загуба на конкурентно предимство. Ако загубите са нанесени на обекти от критичната инфраструктура на държавата, те могат да доведат и до опасност за националната ѝ сигурност.

В интерес на изследването, анализа на условията и факторите за радикализация в България, в периода м. май 2019 г. до м. ноември 2021 г., с частични контроли през м. май 2022 г., е проведено теренно проучване. Основната хипотеза при това изследване е, че фактори за формиране и задълбочаване на чувство за несправедливост и последваща радикализация могат да бъдат неудовлетвореност в социален и професионален аспект, идеологии или религиозни вярвания, негативно или дискриминационно отношение, връзки с организирани и терористични групи, терористична пропаганда и др. В същото време образованието, интелектуалното ниво, осъзнаването на последствията от собствените действия и като цяло, системата от ценности и морални норми, биха имали възпиращо действие (Маринов, 2022, с. 148149).

За огромно съжаление авиационният бизнес е склонен да подценява вътрешната заплаха. Той обаче трябва да осъзнае, че изолираните военни конфликти, превърнали се в тотална световна конфронтация, войните в Украйна и Ливан, радикализирането на големи групи от хора, поддържането на крайни идеалистични и религиозни идеи, новите тенденции за работа от всяко място, Brinng Your Own Device политики, фишинг и AI chatbot технологиите, съчетани с необучени, недоволни или разочаровани служители, увеличават вътрешната заплаха и тя несъмнено не трябва да се пренебрегва (Flessas, 2023).

1. ДЕФИНИЦИИ ЗА ВЪТРЕШНИ ЗАПЛАХИ В АВИАЦИОННАТА СИГУРНОСТ

Трудно е да се дефинира едно фундаментално понятие. Този тип понятия са в основата на всичко, а дефинирането им е стъпка към разбирането за съществуването на самия проблем, тъй като предоставя базово разбиране, уеднаквени критерии и обща терминология.

ICAO определя авиационната сигурност като „комбинация от човешки и материални ресурси за защита на гражданската авиация срещу незаконна намеса“ (ICAO, 2022). Тя се отнася до техниките и методите, използвани в опит за защита на пътниците, персонала, самолети и имущество на летището от вреди, престъпления и други заплахи чрез проверка на лица, превозни средства и съоръжения предотвратяваща незаконен достъп до контролирани части на летището.

Актът за незаконната намеса може да е срещу:

– писта;

– терминал;
– аеронавигационно съоръжение;
– електрическо захранване, водоснабдяване и канализация (ВиК);
– доставчик на аеро навигационно обслужване;
– авиационно гориво.

В плана за действие при актове на незаконна намеса в гражданското въздухоплаване (2022) на Главна дирекция „Гражданска въздухоплавателна организация“, актът на незаконна намеса (АНН) е определен, като отправяне на заплаха, опит или действие срещу сигурността в гражданското въздухоплаване. Причините за АНН са, че летищата са престижни институции и ефектът от страха и паниката в обществото е значим. Потенциални извършители са криминални престъпници или терористи, които напоследък са в честа симбиоза с психически неуравновесени личности, лица с отмъстителни мотиви или вътрешни лица от авиационната индустрия – хора, които виждат несправедливост и не получават необходимото внимание, влизат в системата и изчакват или са влезли в системата и там се радикализират.

Актовете на незаконна намеса представляват действия срещу гражданската авиация, като разрушаване на въздухоплавателно средство в експлоатация, взимане на заложници на борда на въздухоплавателно средство (ВС) или на летище, насилствено качване на борда на ВС, навлизане на летище или в периметъра на обществената зона, внасяне на оръжие или на опасно устройство или материали предназначени за криминални цели на борда на ВС или летище, използване на ВС в експлоатация за причиняване на смърт, нараняване или сериозно увреждане на имущество или околната среда, съобщаване на невярна информация или такава излагаща на риск живота и безопасността на ВС в полет или на земята, както на пътниците, екипажа, наземния персонал или обществеността на летища или в периметъра на база от гражданската авиация (ICAO, 2022). Пример за АНН е безпрецедентното целодневно спиране на тока на летище Хийтроу (ИА Фокус, 2025).

Авторът на настоящата статия е събрал и анализирал различните дефиниции за вътрешни заплахи от разнообразни източници, включително държавни агенции, търговски структури и академичните среди. Целта на това първоначално усилие е да се прегледа и оцени приложимостта на съществуващите дефиниции за понятието от перспектива на авиационната сигурност.

За разлика от изрично изведеното понятие за авиационна сигурност, посочено по-горе, дефинициите за вътрешни заплахи варират между интересите на субектите от частния сектор и държавните организации, което води до разногласия за елементите на вътрешна заплаха. За да стигнем до същността му ще направим

концептуален преглед и на съставното понятие заплаха. Заплаха е изказването на вероятна причина за увреждане на хора, имущество или околната среда от индивид или индивиди, с мотивация, намерение и способност да се ангажират със злоумишлени действия. Международната агенция за атомна енергия (МААЕ) (IAEA, 2022) е сред първите, които признават заплахата от радикализирани служители и публикува свои дефиниции.

За „вътрешна заплаха“ според МААЕ се счита „всяко лице с разрешен достъп до свързани съоръжения или свързани дейности или към чувствителна информация или чувствителни информационни активи, които биха могли да ангажират, или улесняват извършването на престъпни или умишлени неразрешени действия, включващи или насочени към ядрен материал, друг радиоактивен материал, свързани съоръжения или свързани дейности или други действия, определени от държавата като оказващи неблагоприятно въздействие относно ядрената сигурност.“ (IAEA, 2019).

Според Международната организация за въздушен транспорт (IATA): „Вътрешен човек е лице, което използва или има намерение да използва своята роля или знания за неразрешени цели. Те могат да бъдат постоянни служители на пълно или непълно работно време, прикрепени или командировани лица, изпълнители, консултанти, служители на агенции или временни служители“ (IATA, 2022).

Според Министерство на вътрешната сигурност на САЩ, вътрешна заплаха е: „Заплахата, че вътрешен човек ще използва оторизирания си достъп, съзнателно или несъзнателно, за да навреди на мисията, ресурсите, персонала, съоръженията, информацията, оборудването, мрежите или системите на Министерството“ (Cybersecurity and Infrastructure Security Agency, 2020, p. 11).

Според Национална работна група за вътрешни заплахи, вътрешна заплаха е: „Рискът вътрешен човек да използва своя оторизиран достъп, съзнателно злонамерено или несъзнателно, за да навреди на тяхната организация или националната сигурност“ (Luckey et al., 2019, p. X).

В изследване Министерството на отбраната на САЩ/Център за развитие на високи постижения в сигурността (CDSE) дава следното разбиране за вътрешна заплаха: „Заплахата, че вътрешен човек ще използва оторизирания си достъп, съзнателно или несъзнателно, за да навреди на сигурността на САЩ или на класифицирана информация за националната сигурност“ (Department of Defense, 2017, p. 1; Department of Defense, 2016, p. C-4).

Агенцията за киберсигурност и сигурност на инфраструктурата определя вътрешната заплаха като: „възможността вътрешен човек да използва оторизирания си достъп, умишлено или непреднамерено, за да

навреди на мисията, ресурсите, персонала, съоръженията, информацията, оборудването, мрежите или системите на отдела“ (PCMag Eciclopedia, n.d.).

Агенцията на Европейския съюз за киберсигурност дефинира вътрешна заплаха, като „действие, което може да доведе до инцидент, извършено от някого или група от хора, свързани с или работещи за потенциалната жертва“ (ENISA, 2020).

Европейското законодателство в областта на авиационната сигурност продължава да се развива и все повече нараства значимостта на оценката на риска при определяне на мерките за сигурност. С цел създаване на основа за общо тълкуване на Приложение 17 към Чикагската конвенция за международно гражданско въздухоплаване от 7 декември 1944 г. и повишаване на нивото на авиационната сигурност, систематизиране, хармонизиране и разясняване на съществуващите правила, Европейският парламент и Съветът създават Регламент 300/2008 от 11 март 2008 г., относно общите правила в областта на сигурността на гражданското въздухоплаване и за отмяна на Регламент (ЕО) № 2320/2002 (Стоянова, 2024, с. 244).

В „Ръководство за разработване на програми за вътрешни заплахи“ заплаха от вътрешен човек се дефинира, като настоящ или бивш служител, изпълнител или друг бизнес партньор който има или е имал оторизиран достъп до мрежа на организация, система, или данни и умишлено неправилно използвани така че достъпът да оказва негативно влияние върху поверителност, цялост или наличност на информацията на организацията или информационни системи. Вътрешни заплахи може да включват саботаж, кражба, шпионаж, измама и конкурентно предимство и се извършват чрез злоупотреба с правата на достъп, кражба на материали или неправилно боравене с физически устройства (Confederation of European Security Services, 2019, p. 14).

Анализът на посочените дефиниции сочи, че те или не са достатъчно всеобхватни или са насочени пряко към типичната дейност на съставителя или пък са достатъчно разширени но не отчитат един или повече аспекти на вътрешните заплахи в авиационната сигурност.

Колкото и да се различават помежду си, наличието в дефинициите на общи елементи неизбежно фокусира вниманието на сходствата между тях, пренебрегвайки разликите. Основен елемент в повечето дефинициите за вътрешни заплахи е **доверието**. Възлов елемент, различаващ вътрешните хора от външните лица, тъй като проверка на миналото им преди назначаване е потвърдила идентификация и липсата на присъди (BaMaung et al., 2018). Физическия характер на вътрешните лица посочен в дефинициите, ясно ги разграничава от юридическите лица. Трети елемент в повечето дефиниции е **достъпът** до специфични зони – възможност, с която вътрешните лица разполагат,

заради това, че са доверени, получили са знание, притежават професионални умения и извършват задачи, свързана с дейността им.

В някои от дефинициите има изискване вътрешният човек да използва привилегиите си, за да причини вреда на организацията както и наличието на елемент за тяхното намерение – „съзнателно или несъзнателно“ (Department of Defense, 2024; National Counterintelligence and Security Center, n.d.). Научният дискурс разграничава съзнателна (умишлена) и несъзнателна (неумишлена) вътрешна заплаха. И двете причиняват вреда на организацията, но само за извършването и само злонамереният вътрешен човек действа умишлено.

В интересно предложение за нова концептуализация на понятието „вътрешна заплаха“, екип от Университета в Антверп, Белгия се въздържа от прилагането на ориентирана към вреди перспектива, тъй като според тях това дефинира вътрешната заплаха или твърде тясно, или твърде широко. В досега съществуващите дефиниции ориентацията е насочена към използване на привилегии – права дадени на доверен вътрешен човек. Именно тази ориентация пречи на създаването на изрично и ясно разделение между умишлена и неумишлена злоупотреба. Предложението е ако вътрешният човек неволно злоупотреби с привилегията си, това се дефинира, като вътрешна опасност, а ако вътрешният човек умишлено злоупотреби с привилегията си, това да се разглежда като вътрешна заплаха (Reveraert, Sas, Reniers, Hardyns, & Sauer, 2024).

Авиационната сигурност се нуждае от кратък и всеобхватен характер на дефиниция за вътрешната заплаха, а прилагането на подобен подход би създал ясни критерии и би разграничил опасността от заплахата. Поради причини авторът на настоящата статия е предложил следната дефиниция:

„Вътрешната заплаха в гражданската авиация са настоящи или бивши служители или други лица, на което са предоставени специфични знания и достъп до критична част с възможност да подпомогнат или извършат акт за незаконна намеса.“

Създаването на изрично разделение между умишлена и неумишлена злоупотреба с привилегията на вътрешния човек в авиацията и обвързването и с извършването на акт за незаконна намеса създава възможност за нова концептуализация, която разграничава вътрешните опасности от вътрешни заплахи и освобождава допълнителни възможности за работа с вътрешните заплахи, там където обществената опасност и заплахата за националната сигурност са по-големи. Смесването на вътрешната опасност и вътрешната заплаха води до загуба на ресурси и смесване на средствата за противодействие.

2. КАК И КОГА ВЪТРЕШНИЯТ ЧОВЕК НА КОГОТО ОРГАНИЗАЦИЯТА СЕ Е ДОВЕРИЛА, СЕ ПРЕВРЪЩА ВЪВ „ВЪТРЕШНА ЗАПЛАХА“?

Според Националната програма за сигурност в гражданската авиация отговорността за проверка на миналото, предшестваща назначаването на служител в авиационен субект, е на държавните структури Държавна агенция „Национална сигурност“ (ДАНС), Министерство на вътрешните работи (МВР) и Главна дирекция „Гражданска въздухоплавателна администрация“ (ГДГВА). Явно е, че процесът на проверка на миналото представя моментна или отминала снимка на поведението, а чистото минало на служителя не означава, че лицето е неспособно да извършва злоупотреби в бъдеще (Националната програма за сигурност в гражданската авиация, 2024).

Изследванията показват, че служители не се присъединяват към организация с намерението да се превърнат във вътрешна заплаха. Точно обратното, почти всеки постъпва с чисти намерения. Трансформацията в поведението, на някои служители, започва по-късно.

След като бъде нает, служителят изпитва значима промяна на живота си – получава необходимите знания и обучения, трудово възнаграждение, служебно облекло, пропуск за критични части и всичко необходимо за да се идентифицира с организацията. Вътрешните лица вече знаят как трябва да спазват мерките за сигурност на организацията, а как да ги заобиколят осъзнават веднага след като преодолеят склонността на всяко човешко същество да остане лоялно към организацията. Ако успеят да преодолеят лоялността си, служителите биха могли да предприемат поредица от действия, които в зависимост от мотивацията биха могли да доведат до вътрешна заплаха. Този сравнително дълъг процес предполага, че има път, който служителят извървява за да се превърне от лоялен служител във вътрешна заплаха. Тъй като напредването по пътя е съзнателно действие, човешките фактори като мотивация и намерение са критични за разбиране.

Когато служителят взема индивидуални решения да се движи по пътя на вътрешната заплаха, той показва **редица индикатори** за промяна на поведението си. Чрез съпоставяне на наблюдаваното поведение на служител с фазите по пътя, субектите на гражданската авиация могат да придобиват представа колко далеч е служителят до вътрешната заплаха.

Мотивациите и наблюдаваното поведение, свързано с тях варират в зависимост от индивидуалната ситуация на служителя. Когато става дума за вътрешни заплахи мотивацията е един от основните показатели,

както за нивото на злонамереност, така и за вероятността от извършване на опит.

При констатирани случаи на вътрешни заплахи са наблюдавани **индикатори за прогресия на мотивацията**, включително стресови фактори, лични предразположения или променено поведение водещо до промяна в мотивацията, са били многобройни, силно изразени и динамични. В конкретния случай въпросът е, забелязал ли е някой тези индикатори и кой е органът който трябва да следи процеса на промяна на мотивацията?

Естествено е че когато става въпрос за стратегически обекти от значение за националната сигурност каквото представлява едно летище отново основните ангажименти са за ДАНС и Главна дирекция „Гранична полиция“, респективно Министерство на вътрешните работи. Но какви са всъщност реалните възможности за това и вярно ли е популярното мнение че **силните институции намаляват вероятното престъпно поведение**?

Според Гари Лафрии, най-често хората следват институционалните правила без усилие, просто защото тези правила се възприемат, като правилните неща за правене. Въпреки това, ако легитимността на институциите намалява, правилното поведение не се случва толкова лесно. Индивидите в общества с институции с по-малко легитимност се чувстват по-свободни да нарушават груповите правила. Тъй като влиянието на институциите върху индивидите намалява, институционалната ефективност при контролирането на престъпността съответно отслабва. Индивидите в общества с институции, които имат по-малко легитимност, се чувстват по-свободни да нарушават правилата на групата, институциите за социален контрол са по-малко ефективни в предотвратяването на престъпното поведение и вършат по-лоша работа при защитата на своите членове (LaFree, 2025).

Разбира се, оперативна дейност на органите за сигурност, създаването на подходящи контакти и получаване на изпреварваща информация за промяна в поведението и евентуална радикализация на служители води до повишаване на нивото на легитимност на институциите. Но дали това би било достатъчно?

Назначаването на служителите в един авиационен субект е отговорност на „Човешките ресурси“, разбира се след съгласуване с органите на ДАНС, МВР и Главна дирекция „Гражданска въздухоплавателна агенция“. Но както беше споменато по-горе в повечето случай никой не започва работа с идеята да се превърне във вътрешна заплаха.

Наблюдение над дейността и поведението на служителя в процеса на изпълнение на неговите служебни задължения извършват преките му ръководители. Да, така е, но колко от тези ръководители са

специалисти в наблюдение на процесите на изменение на човешкото поведение? Колко от тях, въпреки задължителното обучение и постоянното му актуализиране са запознати с правилата какво и на кого да докладват при наблюдение на поведението на техните подчинени?

Част от интервюирани за целта на изследването експерти в авиационната сигурност предлагат, чрез промяна в националното законодателство, да се администрира орган в авиационния субект който да наблюдава и обобщава индикаторите на поведението на служителите – т.нар. вътрешна сигурност на летищния оператор. Аргументите са че на настоящия етап споделената отговорността между „Човешки ресурси“, като орган по назначаването, преките ръководители като мениджъри, имащи ежедневно наблюдение върху индикаторите на поведение на служителите и държавните структури за сигурност, като контролен орган водят до затруднена комуникация и дейност, която е по-скоро реактивна вместо проактивна и навременна.

Друго, не толкова остро предложение на експерти от областта, включва предложението, служителите работещи в критична част на авиационен субект, с оглед класифицирането на плана за работа, при акт за незаконна намеса и стратегическата зона, в която работят да бъдат проучени и в зависимост от условията, да получат или не достъп до класифицирана информация.

Въпреки че и това предложение звучи твърде крайно, възможността да бъде проведено пълно проучване на бъдещите служители от държавен орган ще доведе до системен контрол над промените в обстоятелствата, самоконтрол над познанства, контакти, пътувания, финансови зависимости както и опция за само докладване при евентуална промяна. И тъй като тези предложения звучат твърде крайно, друга част от експертите предлагат превантивна дейност чрез обучения по култура на сигурност, като задължителен елемент от текущото обучение. Масовото обучение на служители и обвързването на темата на културата на сигурност със здравето, живота и сигурността им би имало най голям ефект при най малък разход на средства и време.

Всъщност основните причини на промяна в поведението за свързани с чувството за недооценяване в работа, разочарованието от липса на повишение, влошено здраве, растящи медицински сметки, хазартни зависимости и финансови задължения, компрометиращи снимки водещи до зависимости, психически проблеми и употреба на силни лекарства водещи до лоша преценка, пристрастеност към леки наркотици, крайната радикализация, нараняването на гордост и его, желание за отмъщение, принуда, предишни нарушения на закона, незачитане на авторитети, разрушителни конфликти с колеги или ръководители, чести нарушения на закон и правила, включващи процедури за сигурност, закъснения или липса на работа,

демонстриране на гняв към ръководството и други колеги, конфронтация и общата негативност биха били разпознаваеми черти на потенциални вътрешни заплахи (BaMaung et al., 2018).

Установяването на мотивацията, формираща превръщането на вътрешен човек във вътрешна заплаха, е важно за ранното откриване на потенциалната заплаха.

Докладът на Verizon посочва, че сред 265 инцидента през 2021 г., **80% от привилегированата злоупотреба с данни е причинена от финансова мотивация, независимо** дали това е вътрешен човек, който е приел пари в брой за търговски тайни, саботаж, измама, шпионаж, увреждане на репутацията или професионална печалба (Verizon, 2021).

Политическа мотивация може да бъде причината за крайни радикални възгледи на злонамерените вътрешни лица подготвящи или участващи във вътрешна заплаха (Subhani, Khan & Zubair, 2021).

Трета, може би най-разпространена мотивация е **личната.** Това може да е лично мнение на конкретен служител, лични събития, скорошен развод, смърт на любим човек, здравословни проблеми и други. Социални, политически и културни елементи или други слабости на организационно ниво, влиянията могат да включват и лошо представяне на работното място, желание за отмъщение вследствие повишения на неподходящ служител, желания за самоубийство, за бърза финансова изгода или пък за шпионаж в полза на друга държава. В такива случаи намерението и дадената възможност създават идеалните обстоятелства за злонамерени или умишлени вътрешни действия (Krull, 2016).

В рамките на изследването си авторът е проучил няколко психологически теории, които предлагат прозрения за промяната на мотивацията на служителя и превръщането му във вътрешна заплаха. Една от тях е теорията за относителната депривация която се отнася до възприятието да бъдете несправедливо ощетени в сравнение с другите, което може да доведе до чувство на разочарование, негодувание и желание за отмъщение (Гър, 2002).

Формиране на идентичност изследва процеса, чрез който хората приемат терористична идентичност, често в резултат на това лични преживявания, процеси на социализация или излагане на екстремистки идеологии (Sageman, 2008).

Когнитивната радикализация води до приемането на екстремистки мироглед, който оправдава използването на насилие за постигане на политически цели (Dalgaard-Nielsen, 2010).

Както бе посочено по-горе за целите на това изследване неумишлените действия на вътрешните хора ще бъдат разграничени, като вътрешна опасност, а процесът ще бъде разглеждан като вътрешната заплаха само, когато е извършен умишлено. Неволният

вътрешен човек няма мотивация, а хората извършили вътрешни опасности ги извършват **случайно** или **непреднамерено**. Небрежните вътрешни лица обикновено са запознати с политиките за сигурност но избират да ги игнорират и нарушават. Примерите включват позволяване на някого да се „свърже“ през защитена входна точка, неправилно поставяне или загуба на преносимо устройство за съхранение, съдържащо чувствителна информация, игнориране на съобщения за инсталиране на нови актуализации и корекции за сигурност. Дори най-добрите и съвестни служители е възможно да не забележат и наивно да допуснат грешка, причинявайки нежелан риск за организацията. Пренасянето на забравени забранени предмети, не затварянето на врата с контролиран достъп, пропускането през врата с контролиран достъп на лице без достъп, предоставяне на информация на случайни хора и т.н.

Примерите за вътрешни заплахи включват погрешно въвеждане на имейл адрес и случайно изпращане на чувствителен бизнес документ до конкурент, несъзнателно или неволно щракване върху хипервръзка, отваряне на прикачен файл във фишинг имейл, който съдържа вирус или неправилно изхвърляне на чувствителни документи.

Тези действия може да включват промяна на данни или вмъкване на зловреден софтуер или други части от софтуер за прекъсване на системи и мрежи, разрушаване мисията, ресурсите, персонала, съоръженията, информацията, оборудването, мрежите или системите. Умишлените заплахи са действия, предприети за нараняване на организация за лична изгода или за действие по лично оплакване. Например, много вътрешни хора са мотивирани да навредят на организацията поради предполагаема липса на признание. Техните действия могат да включват изтичане на чувствителна информация, контрабанда, планиране, подпомагане или извършване на АНН, корупция, участие в транснационална организирана престъпност, саботаж, насилие на работното място, тормоз на сътрудници, саботиране на оборудване, извършване на насилие или кражба на частни данни и интелектуална собственост. Особено място със своя специфика заемат и възможните промени в психичното здраве на работниците на летището и авиокомпаниите. За щастие, нарушенията на сигурността в авиационна индустрия, включващи нестабилни вътрешни лица, са рядкост. Потенциалната опасност обаче – поради нарастващата сложност и разширяващата се среда на масово насилие – не може да бъде преувеличена. Мониторингът и докладването на психичното здраве в авиационната индустрия вижда смисъл за това след като беше разкрито, че вторият пилот, отговорен за самоубийствената катастрофа на самолет на Germanwings на 24 март 2015 г., е бил лекуван от депресия и възможна психоза. Въпреки това,

скринингът за психично здраве може да има ограничена ефективност, тъй като скринингите може да не се извършват достатъчно често, за да открият промени в психично здравен статус на индивида, а работниците могат да бъдат мотивирани да маскират възможни психични състояния от страх, че могат да загубят удостоверенията за сигурност и необходимите авиационни сертификати. Изискването на прегледи на психичното здраве на авиационни работници, особено на тези, които нямат специфични изисквания за сертифициране, може да се окаже предизвикателство както правно, така и практически. Въпреки това, усилията за повишаване на осведомеността за психичното здраве и насърчаване на служителите да докладват сами проблеми безнаказано или да изразяват загриженост относно колегите си, може би съгласно съществуващите протоколи за докладване на безопасността, биха могли потенциално да помогнат за идентифицирането на лица, които могат да представляват риск за безопасността на авиацията (Elias, 2018).

3. ПРАВНИ И ЕТИЧНИ АСПЕКТИ НА РАБОТАТА ПО УСТАНОВЯВАНЕ НА ВЪТРЕШНИ ЗАПЛАХИ

Всяка една организация е длъжна да защити ценностите си ,като полага необходимите грижи за своите членове. Организациите са длъжни да гарантират, че техните членове и тези, които посещават или покровителстват тяхната организация или бизнес, са в безопасност. Този мандат за защита на членовете и сътрудниците от ненужен риск от физическо увреждане се прилага независимо от финансовите последици. Едно от най-големите предизвикателства пред сигурността са опасенията на служителите за нарушаване на гражданските им права и неприкосновеността на личния им живот. Освен това, компаниите, които работят по установяване на вътрешни заплахи трябва да внимават, да не нарушават законите на поверителността[1] когато търсят поведенчески индикатори, които могат да включват лична информация извън ограничения на нуждите от човешки ресурси. В Европейския Съюз и националните закони има разпоредби относно събирането, интегрирането, задържането, съхраняването и използването на записи и данни. Последиците от злоупотребата с такава информация трябва да се вземат особено предвид GDPR, който влезе в сила през м. май 2018г.

Епщайн (Epstein, 1968) посочва, че има силно изкушение от страна на правоприлагащите органи да извършват дейности срещу потенциални терористи извън закона. Обяснението за подобни действия е „тромавостта“ на процедурите и аргументът, че терористите заслужават да ги третираме „като разбойници“. Това изкушение е не

[1] Закони за поверителност (*англ.* Privacy Laws) – закони, които защитават разкриването или злоупотребата с информация, отнасяща се до частно лице.

само морално грешно, но и създава проблеми в дългосрочен план защото силата с която действат нормите на правото, губи своята законност и не може да очаква самите граждани да спазват закона (p. 149).

Тези аргументи от края на 60-те години остават актуални от гледна точка на настоящия дебат относно защитата на правата на човека във връзка евентуални антитерористичните дейности. Но и днес текат процеси по набиране на персонал все повече повлияни от експлозивното развитие на социалните медии. Изследване за ситуацията в гражданската авиация след пандемията във Великобритания сочи че въпреки **правните пречки,** 2 от 5 работодатели разглеждат профилите на кандидатите и тяхната онлайн дейност с цел информирано решения за наемане на работа (Pool Re Solutions, 2022).

Продължаващата тенденция към аутсорсване на процеса на проверка на кандидатите за работа означава, че може да е неясно коя организация е отговорна за извършване на проверки преди наемане на работа. Проверката на пълномощията на кандидатите и препратките чрез референции на бивш работодател може да имат ограничена стойност, тъй като много от компаниите не желаят да правят негативни коментари поради страх от правно предизвикателство. В този контекст една от най-крайните идеи от някои от експертите в изследването бе за ранното разкриване на индикатори за вътрешна заплаха чрез проследяване поведението на служителите и анализ на публикациите им в социалните мрежи, използването на определен набор от думи и изрази, изразяващи определени емоции и чувства. За конструиране на съответните индикатори съществуват идеи да се използва съдържанието на имейл кореспонденция, браузър и история на сърфиране, честота на обмен на имейли, модел на достъп до файлове и оборудване. Експертите предлагат два подхода:

1) без лични наблюдение с помощта на автоматизирани системи, които откриват нетипично потребителско поведение;

2) с лични наблюдение, използвано за оценка на заплахи от служители.

Разбира се, това би могло да бъде действие от страна на специализираните правоохранителни структури, но възниква въпрос до колко е морално това за самите организации в авиацията и дали те не трябва да намерят баланс между необходимостта от защита, нуждата от прозрачност на политиките за наблюдение и очакванията на служителите за коректност защото с големия авторитет идва и еднаквата отговорност.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Целта на тази първоначална статия бе да дефинира вътрешната заплаха, обвързвайки я с акт за незаконна намеса, да разграничи вътрешната опасност от вътрешната заплаха, да предизвика дискусия сред експертите, да ангажира бизнеса и държавните органи, да обсъди опасенията и в крайна сметка да определи практически стратегии и InTP за смекчаване на последиците от вероятни вътрешни заплахи.

За огромно съжаление авиационната общност в България разбира, но е склонна да подценява вътрешните заплахи. От проведения анализ е видно, че остават нерешени проблемите свързани с факторите за формиране и задълбочаване на чувство за несправедливост и последваща радикализация, неудовлетвореност в социален и професионален аспект, идеологии или религиозни вярвания, негативно или дискриминационно отношение, връзки с организирани и терористични групи, терористична пропаганда и др.

ЛИТЕРАТУРА:

Гър, Т. Р. (2002). *Народи срещу държави: Рискови малцинства през новия век*. Военно издателство. ISBN 954509236X. // Gar, T. R. (2002). *Narodi sreshtu darzhavi: Riskovi maltsinstva prez noviya vek*. Voenno izdatelstvo. ISBN 954509236X.

ИА Фокус. (2025, Март 21). *Затваряне на летище Хийтроу: Службата за борба с тероризма разследва пожара, над 1350 полета са засегнати от инцидента*. Фокус Медия ЕООД. https://www.focus-news.net/novini/mejdunarodni/Zatvaryane-na-letishte-Hiitrou-Sluzhbata-za-borba-s-terorizma-razsledva-pozha-2491352 // IA Fokus. (2025, Mart 21). Zatvaryane na letishte Hiytrou: Sluzhbata za borba s terorizma razsledva pozhara, nad 1350 poleta sa zasegnati ot intsidenta. Fokus Mediya EOOD. https://www.focus-news.net/novini/mejdunarodni/Zatvaryane-na-letishte-Hiitrou-Sluzhbata-za-borba-s-terorizma-razsledva-pozha-2491352

Маринов, П. (2022). Изследване на влияещите фактори върху процесите на радикализация в България. *Сигурност и отбрана,* (1), 148-169. https://doi.org/10.70265/CSLR7388 // Marinov, P. (2022). Izsledvane na vliyaeshtite faktori varhu protsesite na radikalizatsiya v Balgariya. *Sigurnost i otbrana,* (1), 148-169. https://doi.org/10.70265/CSLR7388

Национална програма за безопасност в гражданското въздухоплаване (2024). https://www.caa.bg/sites/default/files/upload/documents/2024-11/10-01-466_13-11-2024__10-01-466_12-11-2024__2-SSP-BG-2024.pdf // *Natsionalna programa za bezopasnost v grazhdanskoto vazduhoplavane* (2024).

https://www.caa.bg/sites/default/files/upload/documents/2024-11/10-01-466_13-11-2024__10-01-466_12-11-2024__2-SSP-BG-2024.pdf

План за действия при актове на незаконна намеса в гражданското въздухоплаване. (2022). Приет с Решение № 379 на Министерския съвет от 09.06.2022 г. https://www.strategy.bg/StrategicDocuments/View.aspx?lang=bg-BG&Id=1546 // Plan za deystviya pri aktove na nezakonna namesa v grazhdanskoto vazduhoplavane. (2022). Priet s Reshenie № 379 na Ministerskiya savet ot 09.06.2022 g. https://www.strategy.bg/StrategicDocuments/View.aspx?lang=bg-BG&Id=1546

Стоянова, Е. (2024). Подходи при проверка на течности, аерозоли и гелове за предотвратяване на атаки в гражданската авиация. *Сигурност и отбрана,* (1), 243-261. https://doi.org/10.70265/IFTP7385 // Stoyanova, E. (2024). Podhodi pri proverka na technosti, aerozoli i gelove za predotvratyavane na ataki v grazhdanskata aviatsiya. *Sigurnost i otbrana,* (1), 243-261. https://doi.org/10.70265/IFTP7385

BaMaung, D, McIllhatton, D, MacDonald, M & Beattie, R. (2018). The enemy within? The connection between insider threat and terrorism, *Studies in Conflict and Terrorism, 41*(2), 133-150. https://doi.org/10.1080/1057610X.2016.1249776

Confederation of European Security Services. (2019). *Insider Threat Program Development Manual* (Edition 2019, 2). Catherine Piana, Director General of CoESS. https://www.nationalinsiderthreatsig.org/itrmresources/Insider%20Threat%20Program%20Development%20-%20Management%20Manual.pdf

Cybersecurity and Infrastructure Security Agency. (November 2020). *Insider Threat Mitigation Guide*. https://www.cisa.gov/sites/default/files/2022-11/Insider%20Threat%20Mitigation%20Guide_Final_508.pdf

Dalgaard-Nielsen, A. (2010). Violent Radicalization in Europe: What We Know and What We Do Not Know. *Studies in Conflict & Terrorism, 33*(9), 797–814. https://doi.org/10.1080/1057610X.2010.501423

Department of Defense. (2016, May 18). *DoD 5220.00-M National Industrial Security Program Operating Manual*. Washington, DC. https://www.esd.whs.mil/Portals/54/Documents/DD/issuances/dodm/522022M.pdf

Department of Defense. (2017, August 28). *Department of Defense Directive. DoDD 5205.16*. Washington, DC. https://irp.fas.org/doddir/dod/d5205_16.pdf;

Department of Defense. (2024, December 20). *DoD Instruction 5205.16, "The DoD Insider Threat Program,"*. Washington, DC. https://www.esd.whs.mil/Portals/54/Documents/DD/issuances/dodi/520516p.pdf

Elias, B. (2018, August 14). *Strange Occurrences Highlight Insider Threat to Aviation Security*. Federation of American Scientists. CRS Insight. https://sgp.fas.org/crs/homesec/IN10954.pdf

Epstein, D. G. (1968). Police Role in Counterinsurgency Efforts. Journal of *Criminal Law and Criminology, 59*(1), 148-151. https://scholarlycommons.law.northwestern.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=5507&context=jclc

Flessas, C. (2023, March 31). *Biggest Insider Threats of 2022: Lessons Learned and Key Takeaways for 2023*. IEEE Computer Society. https://www.computer.org/publications/tech-news/trends/key-takeaways-from-2022-cyberthreatseaways-for-2023

ICAO. (2022). *Annex 17, Security – Safeguarding International Civil Aviation Against Acts of Unlawful Interference*. https://www.icao.int/security/sfp/pages/annex17.aspx

Krull, K. (2016). *The Threat Among Us*. Pacific Northwest National Laboratory. https://www.pnnl.gov/main/publications/external/technical_reports/PNNL-25689.pdf

LaFree, G. (2025). Understanding what violent street crimeq globalizationq and ice cream have in common. *Criminology & Public Policy*. *24*(2), 189-207. https://doi.org/10.1111/1745-9133.12696

Luckey, D. et al. (2019). *Assessing Continuous Evaluation Approaches for Insider Threats: How Can the Security Posture of the U.S. Departments and Agencies Be Improved?* Santa Monica, CA: RAND Corporation. https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/research_reports/RR2600/RR2684/RAND_RR2684.pdf

National Counterintelligence and Security Center. (n.d.). *National Insider Threat Task Force (NITTF) Mission*. Office of the Director of National Intelligence. https://www.dni.gov/index.php/ncsc-how-we-work/ncsc-nittf

PCMag Eciclopedia. (n.d.). *Insider threat*. PCMag. The Computer Language Co Inc. https://www.pcmag.com/encyclopedia/term/insider-threat

Pool Re Solutions. (2022, October 21). *Has the risk profile to airports changed post pandemic?* Counter Terror Business. https://counterterrorbusiness.com/features/has-risk-profile-airports-changed-post-pandemic

Reveraert, M., Sas, M., Reniers, G., Hardyns, W., and Sauer, T. (2024). Insider threats to critical infrastructure: A typology. In Tekinerdogan,

B. et al. (Eds.), *Management and Engineering of Critical Infrastructures* (pp. 53–83). Elsevier. https://doi.org/10.1016/B978-0-323-99330-2.00012-X

Sageman, M. (2008). *Leaderless Jihad: Terror Networks in the Twenty-First Century*. University of Pennsylvania Press.

Subhani, A., Khan, I. A. & Zubair, A. (2021). Review of insider and insider threat detection in the organizations. *Journal of Advanced Research in Social Sciences and Humanities*, *6*(4), 167-174. https://doi.org/10.26500/JARSSH-06-2021-0402

Verizon. (2021). *2021 Data Breach Investigations Report*. https://www.verizon.com/business/resources/reports/2021-data-breach-investigations-report.pdf